

GESSNER SALAMON HAZÁNKBAN.

(Első közlemény.)

Gessnerrel, mint a német irodalomtörténet alakjával, behatóan foglalkoztam dissertációmban, mely »Gessner Salamon« czímen Budapesten, 1898-ban jelent meg. Könyvem utolsó soraiban csak ráutaltam arra a nagy hatásra, melyet ezen író hazánk íróira és közönségére gyakorolt, egyúttal megígértem e kérdés bővebb fejtegetését. Jelen dolgozatom ilyformán folytatása, kiegészítése előbbi munkámnak: tárgyam pedig Gessner magyarországi hatásának részletezése.

*

Gessner azon nagy szellemi áramlatnak egyik kiváló képviselője, mely a mult század második felében Bécsen át hazánkat is elárasztotta és melyet általában német sentimentalismusnak szoktunk nevezni. Egy egész korszak gondolkodásának, érzésének, izlésének megnyitlatkozását jelöljük e szóval, mely korszak czélül kitűzte magának, hogy a lelket, a szívet kiművelje, meg-nemesítse, de melynek torzkövetkezményei: állandó elérékenyűlt-ség, folytonos sírás-rívás, asszonyias puhaság lettek. Az által, hogy az akkori embernek minden legcsekélyebb tettét a szív irányozta, hogy minden dolognak csak érzelmi oldalát figyelte meg és gyönyörrel részletezte annak lelkére nézve jól vagy rossz-szúl eső hatását: bizonyos beteges érzékenység vett rajta erőt; minthogy pedig mindenki tudta, hogy az ő szívbéli bajos ügyei embertársait is érdeklik, ezen érzelgős hangulatnak minél bőbeszé-dűbb, ellágyítottabb kifejezése is divatba jött. Csak így magyaráz-hatjuk a mult századbéli »Messiáda«-féle költemények, valamint az óriási terjedelmű memoire-ok és levelezések keletkezését és közkedveltségét — holott ezek bennünket ma untatnak.

Hazánkba ezen mozgalom is mintegy 40—50 évvel elkésve ért el, és akkor terjedt el nálunk, midőn hazájában a sentimentalismust már régen felváltotta a romboló Sturm és Drang korszak, midőn az érzelgősség Goethe és Schiller klassicismusában úgyszólván meg-nemesedett, sőt midőn már ennek is véget vetett a bűbájos nemzeti irányú romanticismus. Igaz, hogy nálunk sem tengődött az egész társadalom ezen felszázadon keresztül az

érzelgősség békóiban — hiszen legujabbkori fejlődésünknek összes gyökérszálaít találjuk meg e korban — de a vezető szellemekben megvolt a sentimentalismus és egész működésükben, műveikben meg is nyilatkozott a szív e nagy hatalma.

A sentimentalismus nálunk legnagyobbbrészt német írók révén terjedt el, azért nevezzük is német sentimentalismusnak. Ezen írók egyik legjellemzőbb alakja épen Gessner, kinek költészete ezen irányban gyökeredzett, kinek népszerűsége is ennélfogva ezen mozgalommal együtt terjedt és apadt. Korának talán legolvasottabb költője volt, ma majdnem ismeretlen. Hogy nálunk mikor olvasták először Gessnert, azt nehéz volna kimutatni. Magyarország azon társadalmi körei, melyeknek nyelve a német volt, élénk összeköttetésben voltak a császárvárossal, honnan már a 60-as évek elején magukkal hozhatták Gessner eredeti műveit.

Németül gyönyörködhettek már nálunk a kor kedvenczírójának munkáiban, midőn feltűnő rövid idő alatt fordítója is akadt Gessnernek. A budai katonaság egy lelkes őrmestere »nemzete együgyű hadi szolgája«, Kónyi János az, ki azalatt, míg társai mulatozással, hophajjával töltik idejüket, asztala mellett gubbaszkodik és kitartó szorgalommal és lelkesedéssel, bár csekélyebb képességgel, fordítgatja »Ábel halálát« Gessner legterjedelmesebb művét. 1775-ben jelent meg: »Ábel Kain által lett halála.« Gessner írásából magyarra fordította Kónyi János, hadi szolga. Mindszentfalvi Petrovszky Sándor főhadnagynak ajánlva.

Hogy mi indította Kónyit, irodalmunknak ezen szorgalmas munkását, Gessner megismertetésére, azt maga elmondja az »Előjáró beszédben,« hol esetleges szemrehányások ellen védekezik. »Ha az autornak ritka példájú találmányos eszét, az állapotnak gyönyörűséges leírását és a szólásnak dicséretes, ékes módját megvizsgáljuk, unatlan fáradozást méltónak állítjuk lenni,« egyszersmind szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy »a dolog és a nevek költeményesek, nem mind hitre kötelesek.« Vagyis Kónyit első sorban a tárgy iránti érdeklődés, valamint a szép előadás vezették Gessnerhez: Ábelnek, a biblia hősnek, szépen kiszínezett, sőt képzelt leírásokkal tarkított élettörténetét, ill. halálát látta: »Ábel halálában,« ellenben az, a mi Gessnerben jellemző: a természet rajongás, a szép természet festése, a beszédek túlságos érzelgőssége, az ideálisan rajzolt jellemek lágysága etc. kikerülte figyelmét; ahhoz nem volt elég aesthetikai műveltsége.

Ilyformán pedig azon sem lehet csodálkoznunk, ha Kónyi nem tudja megérteni Gessner finom reflexióit az »ész« és a »képzelet« viszonyáról, »Ábel« legelején, ha a különben még ki nem művelt nyelvünkön — a »Genie«-t csak »gondolkodó valósággal« fordítja, hol a költés nála »eszmélkedés és okoskodás.« De hogy Kónyi nem nagyon kitűnően értette a német nyelvet, vagy hogy meglehetősen felületesen fordított, azt a szövegnek számos félreértése bizonyítja. Pl. a többi közt: im *ernstem* Gericht, első itéletben,

fruchtreich Geländer = gyümölcsökkel bővült fáknak földje, megtévesztvén őt a landdichterer Körper = költött test (sűrűbb h.) bei der Hülle des Jünglings seufzt die Braut = a szívellő vőlegény kedves menyasszonya szemfedele mellett zokog, — egyrészt értelmetlen a helyzet, másrészt Hülle csak hulla.

Sie *nagt* an der krampfifig *gewundenen* Brust = a megsebesítettnek mellééhez *közelite* (*naht*)

So betete mit auf die Brust gefalteten *Armen* Adam = Ádám az arczúlatjokra borult *szegényekkel*, kik mellőket öklözték, könyörgött stb. stb.

Ezen figyelmetlenségből, félreértésből támadt hibákat nem tekintve, arra sem figyelt Kónyi, hogy az eredetit egészen pontosan lefordítsa. Ő, mint mondja, megelégedett avval, hogy »az értelmet megtartván, tőle messze nem távozott és a szóknak ékességét a lehetőképen szabta,« vagyis ő magában megértette a mondatot és azt kifejezte saját bár ékes nyelvén. Ezért Kónyi nagyon ritkán szolgálja a német szónak és germanismus vagy latinismus alig akad fordításában. Előadása tisztán magyaros, de nem hétköznapi, népies magyarságú, mert írónk szándékosan szép, ékes kifejezésre törekszik: hisz az tetszett neki Gessneren is. E kor íróiban már lappangott a nyelvújítás szelleme, érezték, hogy közönséges beszédünk szegényes, irodalmi nyelvünk lapos és egyhangú: azért akarták azt finomítani, hangzatosabbá tenni. Kónyi a régi magyar, bőbeszédű, néha daggyalyos iskola hívének mutatkozik e fordításban. A mit Gessner egy-két szóval mond, annak kifejezésére ő szép, hangzatos szavakat halmoz, a szó helyett phrasist készít, a jelzős szavakat önálló képekkel kiszínezi, mi által nyelve czifrábbá, de néha már értelmetlenné lesz. Ilyenkor, mikor az író a szokottnál szebb kifejezésre törekszik, megtörténik azután, hogy hol a ragot használja idegenszerűen, hol a szóvonzatot hamisítja meg, hol pedig egészen új szavakat csinál. Minderre íme csak néhány példa:

Wenn der Mond über ihm leuchtet = ha a hold ezüstös világalával az éjtszakai döbbentő órákat pillogtatja;

die des Dichters Seele erfüllt = mely a költő lelkét bölcsességgel harmatozza és nyersíti;

versengte Gefilde = a keményen sütő verőfénytől megrepedtetett száraz, szomjú föld;

was für Bilder schweben um mich her = micsoda ábrázolásokkal képzelgettél körülöttem?

szemeif felpillantani nem merészelte;

az Isten alkotmányaiival (ban) jelen van, békételen kívánságokkal ásétozott; ülének mozdúlhatatlanul együtt, *ha nem hogy* reszkettek;

szokatlan szavak: forrátsos Lant; nekkeny; hullánk; lugozás; hevítetni = hűsíteni értelemben, stb. Az utolsó könyv vége felé a fordító egyszerre csak sietni kezd; Thizza panasza

a holdhoz, Kain szavai és párbeszéde nevével mintegy 3—4 lappal vannak rövidítve, ellenben a végéhez, krónikásaink módjára, hozzát teszi: »és utjoknak és bujdosásoknak csak a halál lón vége.«

Kónyi ezen fordítása nem ismertethette meg olvasóival Gessner szellemét, nem tükrözte vissza az eredetinek sajátosságait: mindazonáltal némely jeles tulajdonságainál fogva nagy elterjedtségre tehetett szert. Előnye első sorban a símán folyó, magyaros, hangzatos előadásmód, úgy hogy még a finom izlésű b. Ráday Gedeon is »legjobb elbeszélőknek« mondja, noha később »poetai inventio nélkülinek« ítéli. Az alsóbb körökben Kónyi egyéb munkái mellett sűrűn olvashatták Abel halálát is, mint azt Kazinczynak Gessner nevéhez írt levele (1793) is igazolja, hol némi büszkeséggel jelenti, hogy Gessnert még a Kónyi-féle értéktelen fordításban is sokan olvasták nálunk.

E sikerek indíthatták Kónyit arra, hogy később ismét hozzáfogott Gessner egy másik művének lefordításához, melyben szintén érdekes történet van elbeszélve.

Hely és évszám nélkül jelent meg: »Az első hajós, fordította Kónyi János.« Maga a fordítás nem nagyon tér el az előbbinek sajátosságaitól, valamivel kevésbé bőbeszédűnek látszik. Mindazonáltal nem hiszem, hogy a két fordítás egy időben jelent volna meg: »Abel«-nek kézírata megvan a Nemz. Muzeumban, Az első hajósé nincs meg; a könyv nyomtatása is más. Minthogy Kazinczy 1790-ben az »Orpheus« I. kötetében, hol Gessner munkáit és fordításait felsorolja, Kónyit csak mint »Abel« fordítóját említi, ellenben 1793-ban, a fent említett levélben már mind a két mű méltatlan fordítójaként mutatja be írónkat: meglehet, hogy az 1790—93 években, talán épen Kazinczynak most említendő fordításának sikerén is felbuzdulva, adhatta ki Kónyi »Az első hajós«-t.

Átérek most Gessner azon fordítására, mely nevét, költészetét egyszerre ismertté tette széles e hazában, mely hatásában is oly fontosságú, hogy bátran tekinthetjük az irodalmi sentimentalismus valódi meghonosítójának.

Általában mondhatjuk, hogy bármely író csak egy vele congenialis író ültethet át más talajba. Gessnert holmi Kónyi-féle katona, vagy más alacsonyabb műveltségű fordító sohasem tudta volna nálunk meghonosítani: egy már természettől fogva érzékeny lelkű, lágy kedélyű, nemes izlésű költő, ki a mellett a nyelvnek is mestere legyen — az kívántatott e feladatra. És ki másra gondolhatnánk ezen időben, mint Kazinczy Ferenczre? A sorsnak több mint véletlenje az aztán, ha már a 12 éves pataki diáknak kezébe kerül 1771-ben Gessnernek egynémely műve és ha ezen író ettől fogva változatlanul leköti Kazinczy figyelmét. Fordítása előszavában maga mondja később (1785), miről különben »Pályám emlékezetében« is megemlékszik, hogy eleinte csak »Önnön mulat-

sága és ereje próbálgatása volt ösztöne és célja törekedéseinek«. De az 1779. bécsi tartózkodása a munkájára, valamint egész későbbi működésére döntő befolyással voltak. Itt ismerkedett meg a német irodalommal, melynek írói »lelkének rokonai« voltak, — itt látta hazafias működésében a lelkes testőr-csapatot, »Bessenyeinek fénye lángra gyullasztotta« őt, ki hasonló vezető szerepre érzett kedvet, Bárócynak fordítói munkássága és akkoriban páratlanul izléses nyelve pedig kitűzték neki teendőinek irányát. Hozzájárult »a nagy sereg dühösségén támadott boszankodása, mely megrészegült Bacchánsok módjára vette körül a »Magyar Helikont«, ami felébresztette benne a kivánságot, hogy eddigi szórakozását haszonra is fordítsa. Talán a debreczeniek és mesterkedők ekkor már megjelent dolgozataira s egynémely vitairataira czéloz itt Kazinczy, kiknek inversioi mesterkéltsege és költőietlensége nem tetszhetett a Bécsből visszatért ifjúnak.

Ilyformán ért meg benne az elhatározás, hogy nyelvünk ügyét nem eredeti munkákkal viszi előre, mert hisz vannak nagy költőink: Zrinyi, Gyöngyösi, Ráday stb. és »ha magunknak erszve írunk, nálunk szebben senkiséim ír« — mondja mind ő maga fordítása előszavában. Elhatározza, hogy minden erejét, tehetségét arra fordítja, hogy a külföld jeles költőit adja hazájának lehetőleg mocsoktalan fordításban. Hogy épen Gessnerrel indítja meg e következményeiben korszakalkotó működését, annak okát mindkét íróban kereshetjük: Gessnernek utolérhetetlenek látszó nyelve serkentette az ifjú becsvágyát, ki azonkívül is ez időben épen olyan idyllikus időket, hangulatokat élt, congenialis költőtársa költészetének még inkább volt hozzáférhető.

Midőn Kazinczy 1827-ben megírja Toldynak élete történetét, élvezettel emlékszik meg eperjesi patvarista koráról, hol életének legtündéribb szakát élte át. »Egy igen tiszteletes leány szerelme Siegvartot fordította velem és Gessner idylljeit«. Amabban öntötte ki könyveit, ebben boldogságának érzetét. Az 1781—82. években volt az és ettől fogva Gessner Kazinczynak »barátja kísérője, mindennapi társa lőn«. Levelezésbe bocsátkozik magával a zürichi mesterrel és kitartó szorgalommal napról-napra fordítgatja az idylleket. Már 1782-ben le vannak fordítva az összes idyllek, de Kazinczy még nem gondol a kiadásra. Ismét meg ismét összehasonlítgatja fordítását az eredetivel, hátha annak értelmét még pontosabban, helyesebben lehetne visszaadni. »Szerencsés születése, melyet a kedvező végzés a legtisztább Magyar Ég alatt ejtett, s a Bucoliastákkal való alkalmas esmerettsége különféle bukdosásoktól menthették ugyan meg«, de nyelvünk készülletlensége mind újabb akadályokat gördítettek utjába. Végül 1783-ban, miután fordítását a francia Huber-félével is összevetette, ki akarja adni, de előbb elküldi kéziratát mestereihez, Bécsbe, kik azonban csak néhány szón »akarnak« változtatni. Sajnos, hogy a kezdő Kazinczy ezen folytonos javítgatásait nem

kísérhetjük figyelemmel, mert csak egy kéziratunk maradt, melyet 1785-ben febr. 10-én fejezett be, [A Magy. Tud. Akad. kézirat-tárában. Régibb és újabb írók Qu 1314] és a mely már a végleges fordításnak mondható. Ezt küldhette el 1785 b. Ráday Gedeonnak, »kinek érzékeny lelkében és fülében megbízik«, és a kinek megjegyzéseit majdnem mind tekintetbe vette. A javítások legnagyobb-részt nagyobb világosságot czéloznak, Ráday azt kívánja, hogy mindenki értsen meg mindent, inkább feláldozza Kazinczy művészebb rövidségét, több német szót Ráday jobban értett meg, mint Kazinczy, azonkívül néhány tősgyökeres magyar kifejezéssel is gazdagítja a fordítást.¹

1788 májusában végre Kassán, Landerernél kikerülnek »Gessner Idylliumai, fordította Kazinczy Ferentz« 8°. 280 l.;² ugyanakkor megjelenik a »Magyar Muzeum« I. kötetében Gessner »Éjtszaká«-ja, szintén Kazinczy fordításában. Gessner ezen fordítása nemcsak Gessnerre nézve fontos, mivel tulajdonképen e könyv honosította őt meg hazánkban, hanem Kazinczy működésében és műfordításunk történetében is nagyjelentőségű, mennyiben ez az első könyv, melyet Kazinczy igazi művészi szándékkal és tehetőséggel tett közzé. Maga Kazinczy is meg van vele elégedve, és mi is kitűnőnek találjuk, ha összevetjük e kor egyéb fordításai-val. Nemcsak hogy az eredetinek értelmét sohasem értette félre, hogy abból a fordításban semmisen vész el, hogy előadása mindig magyaros és nagyobbbrészt folyékony; de a beszédek érzelgős menete, a természeti festések hangulatossága, az egész nyelv zengzetessége, néhol épen iambikus menete, szóval Gessner sajátosságai mind visszatükröződnek a magyar szövegen, úgy olvassuk a fordítást, akár az eredetit. Kazinczy ritkán változtat a szövegen, csak néhol, hol a magyarság vagy világosság szempontjából szükségesnek tartja, felbontja a német határozót kis mellékmondattá, vagy gyakrabban a német phrasist tömöríti jelzővé vagy határozóvá. Egyes kis pontatlanságok nem fontosak:

Zwar hast du alles entlaubt, zwar hast du die Blumen von den Wiesen genommen, aber du sollst es nicht hindern, das ich einen Kranz flechte. = Te ugyan elsöpörteed rétemről a virágot, de mégis fonok koszorút.

Er leitet die Quelle in die Wiese = a forrás árkat tisztogatja.

Wie glänzt der Schnee! = Pillogó hószemek repdesnek mindenfelé, mint nyárban a napfényben az apró legyecskék.

Magyartalanságot láttam következőkben:

Unter Freuden grau geworden: öröm alatt öszültem meg.

Den Schmerz ausdrücken — a fájdalmat *kinyomni*; hogy a sövényt *fel* ne egyék.

¹ L. Ráday leveleit 1786 jan. 3. és febr. 28. Váczy: Kaz. levelezése I.

² Kazinczy, valamint Kónyi G. fordításaival foglalkozik Keszely Ödön cikke: Kazinczy Gessner fordításai. Phil. közl. XV. 1891.

A szórend gyanus: Enyhülésekre ezenkívül valami, a mit találtak, szolgálhat-é? — Ezeket éneklék az Echo előtt el.

Egy helyen félreérti a német szót: formanisches Mass-t = »mérséklett rend«-del fordítja, holott a »Mass« itt nem mérsék-léssel, hanem »mérték«-kel (numerus) függ össze.

Pontosság tekintetében érdekes, hogy a »Palemon« idyll végén vagy 8 sort Kazinczy nem fordított le: talán mert az öreg itt cziprusfává változik és a hold megáll utjában? Hisz látjuk az »Éjtszakában« is, Gessner ezen ifjúkori művében, melyben még néhány satirikus, kissé pikáns hang zavarja a teljes harmoniát: Kazinczy 3—4 ilyen helyet egyszerűen kihagy fordításából, mert nem tartja ezeket Gessnerhez méltóknak.¹

A mi e könyv hatását illeti, az óriásinak mondható. Míg Kónyinak fordításai olvasó közönségünk alsóbb rétegeiben tetszettek, addig az idyllnek, különösen a Gessner-féle idyllnek élvezése már finomabb ízlésű közönséget kívánt. Amazt talán Buda körül, az alföldön olvashatták, ez Kassából elterjedt a Felvidéken, eljutott Debreczenbe, Erdélybe, majd Dunántúlra, mindenütt az írói góczpontokba; a felső, sőt legfelsőbb uralkodói körökbe. Végig kísérhetjük e könyvet diadalútján, ha Kazinczy összegyűjtött levelezésében figyelemmel kísérjük az elismerő és magasztaló leveleket és szókat, melyek országszerte felhangzottak. Látszik, hogy a kedélyek már elő voltak készítve a sentimentalismus befogadására, noha a fölépése téren épen az »Idyllek«-kel történt. De megvolt e fordításnak azon izgató lelkesítő hatása is, melyet Báróczy neki 1785-ben kívánt: »Légy ébresztő példája az elzsibbadt magyar ifjuságnak! Légy második Prometheus, lelkesítsd meg az elevenség nélkül heverő testeket!« Kazinczy büszke rá eleinte, hogy Wályi Andrást meg Vitéz Imrét, felsővidéki tanárokat, ő tette a literatura proselytáivá — de hisz irodalmunk büszkeségei: Berzsenyi Dániel és Kisfaludy Sándor is bevallják, hogy ezen idyllek sikere lelkesítette őket, — ezt Pozsonyban, azt Sopronban — irodalmi fel-lépésükre.

Kazinczy pedig azalatt lankadatlanul tovább dolgozik. Az »Idyllek« I. részében lefordította volt (1756) az idylleket, a II. részben (1772) az újabb sorozatot, a III. rész pedig a »vegyes költeményeket« tartalmazta: azaz néhány idyllt, köztük 5—6-ot versben és záradékul: »Az én kívánságom«-at, Gessner egyéniségének, mert összes lelki kívánságainak hű tükrét. Még 1788-ban megjelent volt az »Éjtszaka«; a Muzeum III. kötetébe küldi, »Szemira és Szemin«-t, mely azonban csak 1790-ben az »Orpheus« I. kötetében lát napvilágot. Ezen kisebb, idyllszerű művek után Kazinczy még ugyanezen évben befejezi: »Az első hajós«-t és »Daphnis«-t és »Eraszt« érzelgős játékot, úgy hogy »Evander és Aleimna« pásztor-játékon kívül egyedül »Abel« fordítatlan még: talán mert leg-terjedelmesebb, talán mert létezett már egy fordítása.

¹ L. értekezésem, Gessner S. 56. lapján.

Ezen újabb munkák közül »Az első hajós«-t elküldi Aranka Györgynek Erdélybe, ki igen szorgalmas jegyzeteket csinál hozzá; Horváth Ádám ellenben a hozzá elküldött fordítások helyett az eredeti »Eraszt«-ot és »Az első hajós«-t bírálja. Érdekes, hogy e józan, szókimondó kurucz természet, kinek helyes aesthetikai érzése is van, mint mond ítéletet a »nem természetes« dialogusokról, az érzelgős, nem drámába való magánbeszélgetésekről, mint nevet azon erőltetett »találmányon«, hogy »Az első hajós«-nak Amor hosszú rudat növeszt fel a csónakból és hogy vitorlája is van . . . A végkövetkeztetés pedig, mire a »compiláló« szarvas német kritikájánál jut: hogy Kazinczy inkább maga írjon ilyesféle dolgokat, jobban fognak a magyar Eraszton örülni, mint a németen, valamint az eredetinek tartott »Bácsmegyei«-t is többre becsüli, mint a különben híres Gessner Erasztját. Ne is kövesse Originálját oly lépten-nyomon, inkább szabadabban írjon. — Ime az első merészebb hang Gessner és Kazinczy kritikálására! És mintha e szavak hatottak volna Kazinczyra, ki még 1806-ban írja, hogy Horváthnak »Az első hajós«-ról mondott kritikája mindig előtte van. 1793-ban panaszskodik Kis Jánosnak, hogy, már csak pirulással nézheti fordítását: ő minél hívebb akar lenni és ez beszédét darabossá teszi, de mivel némelyek szabadon akarják, hogy csak a gondolatot hozza által: azért ő sem az egyik, sem a másik. — De megmarad ösvényén: »inkább akar nem rossz másolónak tartatni, mint nem jó alkotónak.« Ilyen ingadozások közepette fordíttatja »Abel«-t, évről-évre átnézi egész Gessnerét, melyet 3 részben akar kiadni. Díszes kiállításban szeretné e kedves íróját látni, külföldre, Gessner fiához fordul rézmetszetekért, a mester nevéhez férje arcképeért, vignettákért és 1793-ban sajtó alá van rendezve az egész Gessner. Hatalmas, foliánsalakú külsejével, tetszetős betűivel, egyetlen törlés nélküli lapjaival igazi mintakézirat ezen könyv, melyet »Régi és újabb írók F3« jelzés alatt őriznek a Magy. Tud. Akadémia kézirattárában. De midőn Kazinczy az 1793. év végén megbetegszik, e kézirata elvész és 1794-ben búsan panaszolja, hogy 15-szörös fordításának, éjjeli-nappali munkájának eredménye örökre oda és nem is reméli, hogy valaha hasonlót fog alkothatni. Mindazonáltal újra lefordítja, vagy leírja Gessner írásait, sőt midőn 1794 végén elfogják és társaival együtt börtönbe kerül, csak annál nagyobb szeretettel ragaszkodik féltett kincséhez. Az 1795-iki három hónapot, melyekben megengedték neki a toll és ténta használatát, majdnem kizárólag arra fordítja, hogy az idylleket, Daphnist, Az első hajóst, Evandert és Erasztot újra lefordítsa és leírja. »Abelt« úgy látszik nem fejezte be. Öccsét külön felkéri, hogy Gessner írásait harmadszor irassa le, hogy legalább »ezekkel érje el a koszorút«. Nem gondolta, hogy majdan fél emberöltő múlva ő maga ki fogja e munkáit adhatni.

Míg Kazinczyt 6 $\frac{1}{2}$ esztendeig börtönből börtönbe hurcolják, egész irodalmi életünkben pangás áll be. Fő-, vezető embe-

reit elnémították, másokat a félelem tartott vissza a nyilvános fellépéstől, az új erők csak első kísérleteiket küldték világgá. A közönség is, úgy látszik, kissé belefáradt az imént végigélt gyors fellendülésbe. Ily körülmények közt jelent meg Gessnernek egy újabb fordítása: »Dafnis és Az első hajós. Gessnertől. Pozsonyban 1797.« 8° 188 l. A fordító nevét máshonnan ismerjük: t. i. Nagy Sámuel, komáromi orvos, Csokonainak egy jó barátja. A 80-as évek végén ő is a diák Csokonai debreczeni köréhez tartozott, a hol valószínűleg Gessner műveivel is megismerkedett. Később néhány német philosophiai munkát fordított magyarra; 1797-ben Iglón írja Gessner fordításának előszavát és 1803-ban mindenesetre már komáromi orvos. Tudjuk ugyanis, hogy midőn Kazinczyt 1803 május havában Tata közelében baleset éri, akkor dr. Nagy S. kezeli őt, sőt annak házában is tartózkodik hosszabb ideig. Élete körülményeiről többet nem tudtam kikutatni. A biographiák nem említik nevét; Petrik bibliographiája pedig éppen Nagy Sándornak nevezi.

Nagynak szellemi képességeire már inkább következtethetünk éppen e könyvből. »Dafnis« előtti ajánlásában kifejti, hogy miért és mily helyesen van az, hogy a férfi és a női nem természete annyira különbözik egymástól és hogy ennél fogva a modern törekvések, az asszony férfias viselkedése, mennyire kárhuzatosak. »Az első hajós« előtt pedig az olvasóhoz intéz néhány szót a »Románok« káráról és hasznáról. A sok regényolvasás káros, mert felületes munkához szoktatja az embert; de azért a jó regényből, — mely ritka ám — tanulhatunk: megismerjük belőle az embert. Gessner, azt bevallja, nagyon érzékenyíti a szívet, — a mely szint olyan káros, valamint annak durvasága, de hogy Nemzetünket az érzelgősség arra a fokára vigye, mely túl van az elégen, attól nem kell még tartanunk. Minden jó könyv csak eszköz arra, hogy a magyar idővel a magyar könyvre is fanyalódjék. — Nagy ezekből bölcselkedő hajlamú, értelmes, művelt, jó magyarnak látszik. A két fordítást különben csak azért adja ki, hogy velök egy-egy hölgynek kifejezze hódolatát. »Az első hajós« ime már II. kiadásban udvarol hölgye előtt — mondja Nagy — vajjon a Kónyiéra gondolt-e ekkor?

A fordításon magán sok tekintetben meglátszik Kazinczy hatása: első sorban abban, hogy Nagy megérti és lefordítja az eredetét és nem elégszik meg a nagyjából való visszaadással. Nyelve a közönséges, értelmes társalgás nyelve, mely tudvalevőleg szintén Kazinczy fordításaiból vett sok phrasist, kifejezést és szólásmódot. Szavai közt vannak régiebb alkotásuk: pl. hűség-telenség, növevény, meg fűszerszámoz, nyughatatlanít stb., de az újabb, vagy szokatlan és idegenből átvett szók sem ritkák nála: pl. imolyognak a habok, a hajós pórázik a tengeren, a juhok kórásznak; sétáló = berek, kaszálló = rét, Liebreiz = rabló szépség, reizende Unschuld = ártatlan inderkedés; az öregség *redve*; —

truccol, malosa, fortáncz, vindér, tapsikolva, stb. A fordítás mindenhol szép simán folyik, néhol meglátszik, hogy az érzelgős beszéd utánzására törekszik, de ez alig sikerül. Nagy tanult Kazinczytól, de a művészi lélek hiányzott belőle. Bizonyos józanság, száraz értelmesség vonul végig az ő fordításán, mely csak ritkán érezteti a hely költői szépségét. Csak néhány példa:

Midőn Gessner szemléltető élénkséggel, rövid mellérendelt mondatokkal mond vagy fest valamit, Nagy a mondatokat alárendeli egymásnak; oki időbeli kapcsolatba hozza őket: mintegy meg akarván magyarázni a történetet:

Seine Liebe mehrte sich immer, die Gesellschaft der Hirten wurde ihm unangenehm. — So legt sich ein Sturm, der Sturm ist nicht mehr, die Rosen und die Nelken zittern noch; jetzt zittern sie nicht mehr, jetzt athmen sie still wieder Balsamdüfte, die Zephire kommen wieder, flattern um sie her und küssen sie.

Néhol mintegy magával ragadja őt is a költői hevület, bőszavú lesz, de ritkán költői, inkább meglehetőis prózai módon hamisítja meg Gessnert: néhol épenséggel a természettudós hangja hallatszik:

Voll von frohem Entzücken schwoll ihm die Brust.

Die Dämmerung kam.

Einst beschlich ihn ein sanfter Schlaf.

Sie umdufteten Melinda mit Blumengerüchen von ihren sanftwehenden Flügeln.

Kaum fasst sie mein wallendes Herz!

Sie achtete nicht der Blumen, die mit dem lieblichsten Gerüchen ihre Aufmerksamkeit reizten.

Mióta szerelme növekedett, kedvetlen volt előtte a pásztorok társasága. — Így csendesedik le a dühös szélvész is: még a háború után is reszketnek a rózsák és szekfüvek: de nem soká reszketnek; a mikor ismét vékony balzsamködök gőzölgnek, visszaszöknek a zefírek, lebegnek körülöttük, hízlekednek és őket csókolják.

Öröme, minden öröme buzdította őt a kies hely és a néma természet csupa tekintetéből is édes búsulásra, a természet ölelésére ragadtatván, feldagadt a melle.

Felnyitván a Világ kapuját a reggeli szürkület.

Egyszer egy csendes álom lopódzott be szeme sorompóin és szemhéjjait balzsamos enyvével bera-gasztotta.

Gyenge szárnyaikból kirázván a virágok balzsamját, szagos gőzbe mártották Melidát.

Alig férnek kifeszült dobogó szivem kamaráiba!

Nem figyelmeztet a virágra, mely drága olajjával, melyet egész éjtszaka számára szűz kebelébe zárt, ingerelte szaglását.

»Daphnis«-ban a két szerelmes boldogan beszélget egymással jövőjéről. Gessnernél a lány a kényelmet látja előre, az ifjú pedig lefesti neki a családi élet gyönyörűségeit — a prózai orvos a leánynyal előre érezteti az anyai örömöket (Daphnis II. könyv.)

Mindazonáltal nem mondható, hogy Nagy sehohsem találta el a beszéd érzélgős hangját, a leírások festőiségét; előadásában helyenként van valami magyaros zamat: de gyanakszom, vajjon ezekben nem az ő barátjának, Csokonainak keze járt-e közre. Ezt annál inkább feltételezhetjük, mivel egy ilyen hasonló esetről van tudomásunk Daphnis I. énekében. Nöet dala nagyon szabadon, de szépen, a fürdőnympha testi bájainak, a hullámok csintalan játékának kiemelésével van lefordítva. És ime ez nem egyéb, mint Csokonai »Feredés« című versének, mely Gessner ezen helye után íródott, rövid paraphrasisa.

Röviden elmondhatjuk tehát Nagy fordításairól, hogy értelmes, folyékony, hű, csak költőietlen. Szerencsétlensége e könyvnek, hogy Kazinczy művei után jelent meg, a mi azonkívül elterjedésének és könyvkereskedői sikerének is útját állta. Weber kiadó 1810-ben írja Kazinczynak, hogy »Dafnis és Az első hajós« nyomtatványai nagyobb felénél nagyobb csomóban nyakán maradtak. Talán hazánk nyugati vidékének tudósabb körei vehettek róla tudomást. Gessnernek ismét Kazinczyra kellett várnia, hogy magyarországi történetében újabb lépést jegyezhesünk fel. 1801. jun. 28-án kerül ki Kazinczyra fogságából: meggyőződésében, elveiben a műfordítást, a nyelvújítást illetőleg, mint új ember. A miben az előtt még ingadozott, vajjon az idiotismust áldozza-e fel az energiának, vagy fordítva, abban most döntött és az előbbi győzött. Fogságában minden tekintetben határozottabb, önállóbb ember lett: a fordításban is függetlenebbé tette magát az eredetitől. Most a fordításnak első célja nem az, hogy idegen írókat, eszméket honosítson meg hazánkban, hanem az, hogy nyelvünket képessé tegye az író és írásmű mindenféle sajátosságainak, szóval különböző stílusnak hű visszatükröztetésére. Kazinczy természetesen tartotta, hogy e célra nyelvünket még alakítani kell: a mindennapi élet szókincsét, megmerevedett mondatszerkezetünket egyaránt nyügnék érezte; de vezető szerepének és hivatottságának tudatában azonnal a céltudatos munkához is fogott. Önmaga akart először a kifejezés könnyedségében, simaságában, sokféleségében bizonyos tökéletességre szert tenni, hogy azután másokra hathasson. Börtönéből kilépve, — noha nyugalomra vágyik — azonnal fordításaira veti magát, hogy azokat reformálja. Még nem mult el egy fél év és már Kisnek igéri fordításai egynemelyikét, köztök Gessnert is. »Ezek mindegyike úgy készült, hogy a nagy seregnék ne tessenék. Eddig elértem célomat, azoknak nem tetszik; még csak az van hátra, hogy Neked és Virágnak tessenék«; csak azt kinek füle, érzéke, ízlése van a »szép« nyelv iránt, azt tartja

művei megítélésére méltónak: a nagy közönség hadd szokják ama nyelvhez, melyet ő, a mester meg akart teremteni.

Gessner ezen 1801-iki fordításának kézírata az Akadémiában van: Qu 11 jelzés alatt. A következő évben pénzre is lévén szüksége, már ki is akarja adni Gessnerét és minthogy elveszett budai papirosai megkerülnek, azokat dolgozza át Érsemlyénben 1802. [Akadémiai kézírattár Qu 140]. Utóbbit elküldi gróf Festetich Györgynek, 500 frtot kérvén érte, de a kiadást ő maga rendezi, még pedig az 1801. kézirat alapján. Ismét Bécsbe fordul híres rézmetszőkhöz, közbe pedig folyton simít, egyenget a szavakon, a szórenden. 1805-ben 17-szer dolgozza át az idylleket, teljesen. Hogy a kiadás mégis egyre késik, annak okát Kazinczy személyes körülményeiben kell keresnünk: magán pénzügyeinek rendezése sok időbe kerül; házassága is közbe jön; de a lelkes agitátort irodalmi érdeklődése is sokfelé foglalja el. Nejével ugyan igazi Gessneri életet élt, leveleiben sokszor kifejezi boldogságát: »Kist barátúl, téged feleségül; boldogabb volt-e Gessner a maga kedvesével, mint én — ha Phigie élne?« — mindazonáltal lelkesedése az író iránt, úgy látszik, csökkenni kezd, Virág már 1802-ben írta neki: »Gessnert szeretem, de engem leház, elgyengít«, midőn fejlődő irodalmunkban életteljesebb hangok hallatszanak, a közönség ízlése is megoszlik; sőt maga Kazinczy is kissé elveszti kedvét a költészettől. De azért még 1809-ben dolgozik Gessnerén és míg az 1788. kiadásért pirul, nagyon meg van elégedve az idyllek mostani alakjával. 1810-ben Wéber kiadóhoz fordul, a ki azonban Kazinczy Gessnerét nem meri elfogadni, mivel a Nagy-éval annyira megjárta. — Közben mind szaporodnak Kazinczy egyéb fordításai is; végül elhatározza a mester összes műveinek kiadását. 1815-ben jelennek meg: »Kazinczy Ferencz munkáji. Szépliteratura. Pesten, Trattnernél; nagy 8°, 9 kötetben, rézmetszetekkel. »A II. és III. kötet tartalmazza a teljes Gessnert, vagyis mindazokat a műveket, melyeket Gessner maga vett összes művei kiadásába. Oly teljes fordítás ez, milyenben hazánkban kevés külföldi írónak van része: hozzájárul még az, hogy a bevezetésben Kazinczy a szerző életét, munkáit, fordításait is méltatja, miáltal Gessner bemutatása valóban páratlanná lesz.

E fordítással sem foglalkozhatom e helyt bővebben. Weszely említett czikke erről is szól: tárgyalásában azonban nem választotta eléggé külön a két, különböző korokból származó fordítást. Pedig Kazinczy immár egészen más ember, mint a ki 1788-ban volt: fordítása is más. Nem elég, ha azt mondjuk, hogy a II. fordítás szabadabb, mint az I.; hogy inkább az értelmet adja vissza, mint a szót: mert hisz 1788-ban nem volt Kazinczy a betű rabja. De ha összehasonlítjuk azokat a műveket, melyek 2 kiadásban fekszenek előttünk, — az 1788- és 1815-iki idylleket; — vagy ha a kéziratokat nézzük, láthatjuk, hogy Kazinczynak majdnem összes, e korbéli javításai, nyelvbéli. Saját nyilatkozatából tudjuk: ha

valamit kidolgoztam és az első kidolgozás papirosa nincs kezemenél, akkor elakadok — ő már nem az eredetivel vetette össze fordításait, hanem saját sorait olvasgatta, azokon gyalult, simított, rendezett; míg fordítása a szép, hangzatos, világos prózáról alkotott ideálját megközelítette. Ezen javítgató munkásságát lehetetlen pontosan részletezni, mert hisz minden változtatásának csak az ő egyéni ízlése és nyelvérzéke szabott törvényt. Ha olyan szót talált a fordításban, mely nem felelt meg ízlésének, akkor más »szép« szót keresett, mely »odaillett« — e két kellék fontos! —; ha egy szó előtt jelzőnek hiányát érezte, egyszerűen odatett egyet; ha a mondatnak egy finom nuanceát ki akarta emelni, megváltoztatta a szórendet; a hosszú lélegzetű, vagy nagyon összetördelt mondatokat újra rendezte; figyelt az euphoniára, hogy sok hasonló hangzó ne kerüljön egymás mellé stb. . . . Ilyformán természetes azután, hogy a későbbi kidolgozások rendszeren távolabb estek az eredeti szövegtől, mint az előbbieket; a nyelv is mind újabb meg újabb lett; de az autornak mind gondolatát, vonatkoztatását azok olvasás által csak annál jobban érthette át és adhatta vissza Kazinczy. E tekintetben mindkét fordítás tökéletesnek mondható, de azért mégis az I. alakot művészbnekn, a II.-at szebbnek nevezném.

1788

Oh Idas mich entzückt der tauende Morgen, der kommende Frühling entzückt mich, noch mehr der Redlichen Thaten.

Lieblisch ists, wie aus dem Meissen empor die schwarzen Stämme der Bäume zerstreut stehen mit ihren krummschwungenen Ärsten.

Oh Idas, gyönyörködött engem a harmatozó reggel, a közelgő kikelet gyönyörködött engem, de még inkább ez a jóság.

Gyönyörködve lehet látni, a fák fekete törzsöke mint áll ki, elszórva egymástól a fehérség közül, görbén-széjjelhajlott ágaival.

1815

Oh Idasz, gyönyörködött engem a harmatos reggel, gyönyörködött a közelítő tavasz, de még inkább a szép tett.

Szép nézni, miként állanak ki a fehérségből az egymástól elszórt fáknak törzsökeik görbén széjjel ágazott karjaikkal.

Vagy nézzük az idyllek legelejét, melylyel legtöbbet foglalkozott:

Nicht den blutbespritzten kühnen Helden, nicht das öde Schlachtfeld singt die frohe Muse; sanft und schüchtern flieht sie das Gewühl; die leichte Flöt' in ihrer Hand.

Gelockt durch kühler

Nem a vérrel befeccskendezett bátor Bajnokot, nem az ütközet pusztá helyét énekli a víg Múzsza; rebegve szalad ő mezei könnyű sipjával a fegyvertsatogás elől.

A tiszta patakok

Nem a vérrel mocskos bajnokot, nem a csatáknak dült piaczat énekli enyelgő Muzsám: remegve fut ő, a szelid, könnyű sipjával jobb-jában, a fegyvertsatogás elől.

Elszenderítve a tiszta

Bäche rieselndes Geschwätze und durch der heiligen Wälder dunklen Schatten, irrt sie an dem beschilften Ufer oder geht auf Blumen in grüngenwölbten Gängen hoher Bäume und ruht im Gras und sinnt auf Lieder, für dich, für dich nur schönste Daphne!

tsergedezése és a szent erdők susogó homálya által tsalogattván, a sásos parton tévelyeg, vagy a virágokon a magas fák zöld boltjában, vagy a puha pázsitonn hever s énekeket készít a te, egyedül tsak a te számodra, szép Daphne!

csermelyek édes csacogása s a szent erdők setéte által, a sásos vízszélen tévedez, vagy a magas fák zöld ernyői közt lépdell az illatos virágokon. Gyakorta a lágy pázsitonn hever, s dalokat költ neked, édes Daphne!

Kétségtelen, hogy Kazinczy ezen 1815. fordítás készítésénél a más szerzők, tehát Kónyi- és Nagytól származó fordításokat is szem előtt tartotta. Ha a saját munkáján folyton talált simítani, változtatni valót; mennyivel jobban alakította át ezen idegen fordításokat, melyeknél néha talán azért is használt más szót vagy kifejezést, hogy az egyezést kikerülje? És tényleg, ha a két Daphnist, a két Első hajóst, vagy a két Abelt összehasonlítjuk, néha csodálkozva kérjük, hogyan lehet ugyanazt a szöveget ily eltérő két módon lefordítani? alig találunk bennök mondatot, alig szót mely közös volna.

Gessner:

Oh wenn ich einmal so kleine Menschenfände, die auf die oder irgend eine andere Art ausgebrütet wären. Wie wollt ich sie pflegen! Wie wollt ich sie lieben!

Ferner rauscht ihm das Getös des Felsen entgegen, der in ungeheurer Höhle die Winde verschliesst, wie das Getös eines Sturmes im Weltmeer.

Einstmals überschlich ihn ein samfter Schlaf beim Geräusche der Wellen, da flog Amor zu ihm, setzt an

Nagy S.:

Ah, ha én valaha apró emberkéket találnék, a kik így vagy akármiképp származnak. Hogy viselném én azoknak gondját! Mint szeretném!

Zúgtak ellenébe a kőszirtek, melyek feneketlen barlangban zárták a szeleket, mint a zajos zivatar a nagy Oczeánban.

Egyszer egy csendes álom lopódzott be szeme sorompóin és a habok zörgése közt szemhéjjait balsamos enyvével be-

Kazinczy:

Oh anyám, ha valamely lészekben, vagy valahol egyebütt kis emberkékre akadnék. Mint fognám őket ápolni! Mint nevelném őket!

Távolról meghallatszék azon szirt felől, mely a szeleket tömlöczözi, a siketítő zaj, mint midőn a hánykodó Oceán a virrongó vézszek egész seregével csatáz.

Egy délest, a habok szenderítő zajgása mellett, puha álom szállta vala meg. Ámor melléje repült és arcját

seiner Seite, sich kühlte ihn mit sanften Flügeln, dass die Mittaghitze ihn nicht wecke.

ragasztotta; megsajdítván ezt Ámor, oldala mellé vonult, apró szárnyacskáival elkergette a dél sütő nyilait.

gyengéden hűsítgetje szárnyával.

Érdemes volna még »Daphnis« fennemlített helyét is idézni. Nagy S. a leánynyal láttatja anyai örömeit, Kazinczy itt lehető legpontosabban követi a sokkal költőibb Gessnert. Az azonnal rákövetkező szerelmi ömlengéseket Nagy szószerint veszi át, Kazinczy rövidebben, határozottabban végez velök. (Daphnis 99. lap; Kazinczy 305—306. lap.)

Még néhány szó az 1815. Gessner fordítás nyelvéről, mely a Kazinczy-féle nyelvújítás virágzási korát jelöli. Az újabb orthographiával együtt a görög tulajdonnevek is magyaros esetleg rövidített alakot kapnak: Menalk, Tityr, Ydász, Éol, Múza, stb; egyéb rövidítések: segítség = segéd; ékesség = ék; szöglet = szög; esküszöm = eskem; eskü = esk, nádszál = nád, hűvöség = hűség stb. A nyelvújítás szavai: Rény = virtus, lebel = szellő, lepe = pillangó, csábulás = Entzückung, csátés = schilfreich, lóránt = bibendmahl; lenge fuvatag szerkezik = szerkesztődik, nézelek = nézegetek, sugárol = sugárizik, elhibit = elhibáz stb; hangutánzó: döfög, pipeg, zsuzsog, feccsent, fercseg. Az idegenszerűségek szándékosak, de nem olyan gyakoriak és merészek, mint gondolnók: pl. Imhol hozom, a mit velem az úrtól a legmélyebb kétségbeesés hagyja erőszakosan elvételni! — mélyen elsüllyedve jár fel s alá = tief versunken; — minden fel van frissülve; Oh csak a szerencse lehetne enyém! — öröm foga helyt közöttünk.

Gessner ezen fordítása az érdeklődés megcsappanása következtében, de meg azért is, mert hisz csak mint Kazinczy összes fordításainak egy része jelent meg, már nem számíthatott oly lelkes fogadtatásra, mint az 1788. kiadás. De már nem is volt rá szüksége. A közönség az egyik pasztorjátékon kívül már ismerhette egész Gessnert, sőt talán állíthatjuk is, hogy alig akadt már akkor Magyarországon olvasottabb ember, kinek Gessner neve idegen lett volna. E nagy elterjedtségét határozottan a felsorolt fordításoknak köszönheti Gessner, melyek, mintegy egymást kiegészítve, az ország különböző vidékein, a különböző társadalmi rétegek számára készültek. A fordítások, azonkívül persze Kazinczynak levélbeli izgatásai, lettek az eszközök Gessner országos hírnevének megállapítására. De nekünk egyszersmind ezek bizonyítják, hogy Gessnert nagyon szerették.

De még két tényről kell megemlékeznünk, mely szintén bizonyítja, részben elő is segítette Gessner közkedveltségét. A költészetten kívül Gessner még két művészetet foglalkoztatott hazánkban: a színművészetet és a szobrászatot. — 1792-ben Gessner

nagy protektora Kazinczy, átadta az akkor Pesten működő első magyar színtársulatnak »Erasztot,« hogy hozza színre. És, a mint Bayer könyvéből értesülünk, tényleg már 1793. jan. 7. elő is adták, majd utána még jul. 31-én, okt. 2. mind a háromszor, mint vígjátékot. E siker nem olyan becsmérleendő, ha tudjuk, hogy nem mindennap játszottak és hogy a legjobb darabok sem értek ezen időben sokkal több előadást. Hisz értjük, hogy a hasonló érzélgős darabokhoz szoktatott közönség itt is sírt a szerencsétlen család sorsán, elérzékenyült a sok erényen, mely oly soká várta jutalmát, lelkesült a hű szolgán, talán kis, demokratikus tiradáin is: végül szívből örült a szerencsés befejezésnek. Az előadás kritikájára nem akadhattam. — Látni fogjuk, hogy Gessner még egyszer, noha más név alatt, megszólal színpadunkon.

A másik megtiszteltetés, mely Gessnert hazánkban érte, azon emlékkő, melylyel gr. Batthányi Lajos, 1790 körül, az ő körmendi kertjében Gessner emlékezetének hódolt. Ismerjük e kor kertjeit, melyeket főuraink szívesen ültettek versailles-i, vagy schönbrunni mintára, melyeknek szükséges kelléke néhány árnyékos lugas, vagy természetesnek látszó szirtbarlang, szelíd vizesések és szép tavacsok, nyesett fasorok, sötétes berkek stb. És a friss, zöld háttérből oly gögösen fénylettek elő a fehér szobrocskák, vagy más emlékek, urnák. Nagyon könnyen támadhatott egy ilyen park urában az a gondolat, hogy valami idyllikusan szép helyen, hol olyan jól esett elmélázni, érzélgős olvasmányba merülni és könyezni, ezen boldogság nagy költőjének emlékét megörökítse. Csehy József leírása szerint,¹ kit Kazinczy megbízott e tisztséggel — »az emlék egy dombosságán áll, mohos fű és sűrű bokrok védelmezik. Formája római és görög egyszerűségű. Az ón tábla en bas relief mulatozó kisdud faunokat és gyermekeket mutat, kik muzsikaszerszámokkal játszanak. A monumentum materiája homokkő — — — Mellette két szék, melyek az olvasásra való alkalmatossággal kínálnak a berek nyugalmában.« — — — 1805-ben vette Kazinczy e leírást és az emlék képe annyira megtetszett neki, hogy az akkor elhalt Csokonainak épen ilyent akar állítani, »se kevesebbet, se többet,« felírása pedig legyen Gessner zürichi sirkövének felírása (Néhány sor »Abelből«). Később tudvalevőleg a Csokonai-emlékből származik a híres »Árkádiai pör.«

Végül megemlíthetjük még, hogy Kazinczy 1793-ban Gessner nejének »az ő Muzsájának, az ő élete édesítőjének« szintén szobrot akar emelni saját kertjében. Az abauji gyűlésen ugyanis Gessner nejének egy épen érkezett levele oly lelkesedést kelt Kazinczy körében, hogy Sz . . . nének, Magyarország Emiliájának nem kerül sok szavába, hogy Kazinczyt a fenti tervnek megnyerje.² Csak Gessnerné személyes tiltakozása hiúsítja meg e terv kivitelét.

¹ Váczy: Kazinczy levelezése. IV.

² Váczy: Kazinczy levelezése.

Miután fentiekben láttuk, hogy Gessner ismerete mily módon terjedt el Magyarországon, hogy őt s műveit milyen hely illeti meg olvasó közönségünk érdeklődésében, művei fordításának mily szerep jutott műfordításunk történetében: nézzük most, hogy ezen idegen szellem megnyilatkozása, az ő szelleme mily hatással volt írónkra; vizsgáljuk, hogy ő kiket ihletett és mire? Feladatunk annyira nehéz, a mennyiben könnyen arra a téves útra térhetünk, melyen p. o. Matthison hatásának kimutatója: Demek Gy. halad sok helyt a Phil. Közl.-ben megjelent értekezésében.³ Hogy némi büszkeséggel minél több író-t sorolhassunk Gessner követői közé, könnyen összetéveszthetjük Gessnert a sentimentalizmussal és egy embernek tudhatjuk be azt, a miben tulajdonképen az egész német érzelgős irány hatása jelentkezik. Nem fogom azért mindazon költeményeket felemlíteni, melyekben pásztorok és pásztornék, Dapniosok, Phyllisek, Damonok stb. szerelmeskedéséről, játszi enyelgéséről van szó, melyekben a görög mythologia alakjaihoz sóhajt az érző szív, melyekben bájos természeti festésekkel, vagy bőbeszédű reflexiokkal találkozunk: még ha egyes phrasisok, fél vagy egész sorok Gessnerre emlékeztetnek is. Tudjuk, hogy a sentimentalismus német írói is bizonyos tekintetben közös mintaképekre mennek vissza, a magyar írók pedig vegyest olvasták Gessnert, Matthisont, Kleistot, Lalist, Höltyt, Anakreont, Burgert stb. — nem csoda azután, hogy saját érzéseik kifejezésénél is visszhangot lelnek ezen iskola czifraságai, külsőségei. Hiába akarunk azután egy-két sorból egy bizonyos utánczó íróra következtetni.

En csak azon költőkről, ill. művekről akarok szólni, melyek egészen határozottan Gessner hatása alatt, részint az ő utánczásoként keletkeztek. Ugy ahhoz az érdekes jelenséghez jutunk azután, hogy értekezésünk ezen felében hiába keressük majd Gessner legnagyobb magyar szószólójának, a vele legrokonabb szellemnek, Kazinczynak nevét, valamint oly költőkét, kikre Gessner, saját vallomásuk szerint, hatással volt, kiknek művei azonban erre egyenes következtetést nem engednek, pl. Kis János, Berzsenyi, Kisfaldy S., Szemere Pál, Vitkovich és mások. Össze-vissza alig lesz jelentékeny mű, mely e sokat olvasott szerző nimbusát magán fogja hordani, de ennek okáról csak értekezésem végén fogok szólni.

FÜRST ALADÁR.

³ Matth. hatása irodalmunkra Phil. Közlöny XV. 1891.

